

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ФРН

Проведено ретроспективний аналіз формування сучасної екологічної політики ФРН. Окрема увага приділена аспектам розробки природоохоронного законодавства, проблемам розбудови відновлюваної енергетики, енергозбереження, енергетичної диверсифікації та суспільно-політичного консенсусу з вказаних питань. Визначено, що екологічна проблематика займає суттєве місце у внутрішній політиці Федеративної Республіки й значно впливає на соціально-політичний та економічний розвиток сучасної Німеччини.

Ключові слова: ФРН, екологічна політика, екологічне законодавство, енергетична безпека, відновлювані джерела енергії, енергоощадні технології.

It is carried out a retrospective analysis of the development of modern German ecological policy. Special attention is paid to questions of the elaboration of the ecological legislation, problems of the progress in renewable energies and energy diversification as well as formation of the socio-political consensus on these issues. It is determined, that the ecological problems take a significant part in internal policy of the Federal Republic as such as greatly affect the political and socio-economical development of modern Germany.

Keywords: Germany, ecological policy, ecological legislation, energy security, renewable energy resources, energy-saving technologies.

Проведен ретроспективний аналіз формування сучасної екологічної політики ФРН. Особое внимание уделено вопросам разработки природоохранного законодательства, проблемам

---

* студент 1 курсу магістратури спеціальності «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: доц. Андрущенко С.В.

возобновляемой энергетики и энергетической диверсификации, а также общественно-политического консенсуса по данным вопросам. Определено, что экологическая проблематика занимает существенное место во внутренней политике Федеративной Республики и значительно влияет на социально-политическое и экономическое развитие современной Германии.

Ключевые слова: ФРГ, экологическая политика, экологическое законодательство, энергетическая безопасность, возобновляемые источники энергии, энергосберегающие технологии.

Однією з провідних тенденцій розвитку сучасного світу є зростання значення аспектів, відмінних від «традиційних» політичних, соціально-економічних, військових, культурних та інших форматів. Розглядаючи чинники такого штибу, детальніше зупинимося на екологічному, вплив котрого на процеси світової політики та міжнародної безпеки дедалі підвищується. Подібна тенденція, водночас, не є новацією міжнародно-політичного життя, передовсім, через те, що фактори стану навколишнього середовища, доступу до джерел природних ресурсів та нерівномірності розподілу останніх завше вважалися суттєвими з політичної й військової точок зору. З іншого боку, енергетичні кризи, проблематика нестачі сировини, утилізації відходів, транскордонних забруднень та збереження біологічного різноманіття не можуть не бути чинниками зацікавленості низки міжнародних акторів з точки зору діалогу [1].

Одним з провідних суб'єктів міжнародної та європейської політики, який суттєво акцентує увагу на проблематиці захисту навколишнього середовища й питаннях енергетичної та сировинної безпеки, є Федеративна Республіка Німеччини (ФРН), де за період активного розгортання екологічного курсу відповідні чинники стали невід'ємною складовою політичних та соціально-економічних процесів й форматів, а

вироблення засад природоохоронної діяльності дедалі суттєвіше пов'язується із формуванням балансу у згаданих сферах [1; 2].

Екологічну безпеку як частину загальної структури внутрішньої політики та національної безпеки ФРН можна розглядати як цілісну систему з моменту її актуалізації в якості комплексу чинників, пов'язаних із тенденціями політичного й господарського штибу. Основними її ознаками виявилися, по-перше, тісний взаємозв'язок між питаннями охорони навколишнього середовища, раціонального природокористування, транскордонних забруднень й проблематики забезпечення економіки необхідними сировинними ресурсами, по-друге, вирішення екологічних проблем інтенсивним шляхом, себто через реалізацію програм з енергозбереження, модернізацію виробництв, поетапне впровадження відновлюваної енергетики та стратегій з утилізації відходів, й, по-третє, намагання віднайти сприятливий для формування балансу між економічним зростанням та станом біосфери концепт виробничого, соціально-економічного та політичного розвитку. При цьому зазначимо, що більшість з-поміж вищезгаданих структурних елементів екологічної безпеки ФРН стосувалися, здебільшого, прийняття й втілення внутрішньополітичних рішень. Відтак, аналіз концептуально-теоретичних засад німецької екологічної політики видається *актуальним* саме з даної точки зору [2; 3].

Актуалізація екологічної проблематики в політичному та соціально-економічному житті Федеративної Республіки на початку 1970-х років переважно асоціюється з діяльністю коаліції Соціал-демократичної партії (СДПН, *нім.* – *Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD*) та Вільної демократичної партії (ВДП, *нім.* – *Freie Demokratische Partei, FDP*) й кабінетів під керівництвом Віллі Брандта (1969 – 1974) та Гельмута Шмідта (1974 – 1982) відповідно [3]. У вказані періоди, на тлі очевидної недостатності уваги урядів, що формувалися під егідою блоку Християнсько-Демократичного Союзу / Християнського Соціального

Союзу (ХДС/ХСС, *нім.* – *Christlich-Demokratische Union / Christlich-Soziale Union, CDU/CSU*) впродовж 1949 – 1969 рр., до питань соціального розвитку, постала необхідність реформування гуманітарної сфери. Зазначений процес містив, зокрема, й екологічну складову [3; 4; 5, с. 231 – 286].

Негативний вплив швидкої повоєнної відбудови та «економічного дива» середини 1950 – початку 1960-х років на стан навколишнього середовища, що, серед іншого, проявився в значних обсягах забруднень та деградації ландшафтів, виявився одним з каталізаторів суспільного невдоволення, що призвело до усвідомлення необхідності напрацювання цілеспрямованої політики в екологічній сфері. Відтак, відповідальність держави в даній галузі почала віднаходити нормативне закріплення. Одним з перших внутрішньополітичних документів, котрі містили відповідні посилення, стала *Програма Федерального уряду 1971 року*, в котрій політика в галузі охорони навколишнього середовища визначалася як «сукупність усіх заходів, спрямованих на формування безпечного середовища життєдіяльності людства, необхідного йому для здорового та достойного існування, а також на захист ґрунтів, повітря та води, рослинного й тваринного світів від довгострокових наслідків антропогенного впливу та усунення збитків чи будь-якої шкоди, що постала внаслідок людського втручання». Згодом були ухвалені й відповідні законодавчі рішення, зокрема, *Федеральний закон про ліквідацію відходів (1972)*, *Федеральний закон про охорону навколишнього середовища від впливу екологічно небезпечних викидів (1974)* й *Федеральний закон про охорону природи (1976)*. Згадана тенденція стала однією з основних чинників, які сприяли виділенню екологічної складової в окрему галузь у загальній палітрі питань соціально-економічного та політичного розвитку ФРН [3; 4; 5, с. 231 – 286].

Енергетичні кризи, спричинені «нафтовими шоками» після «війни Судного дня» жовтня 1973 року та Ісламської революції в Ірані 1979 року,

що зачепили не лише для глобальні енергетичні поставки, а й мали наслідком наростання кризових тенденцій як у світовій економіці, так і в господарстві ФРН виправдали більшість згаданих зусиль урядів В. Брандта та Г.Шмідта, хоча і завдали деяких збитків господарству ФРН. З іншого боку зазначимо, що в цей період остаточно сформувалася специфіка німецького імпорту енергоносіїв, де цілком очевидно видавалася перевага природного газу, котра збереглася й дотепер. Така тенденція була визначена, передовсім, курсом німецького уряду на екологізацію виробництв, що проявився в модернізації існуючих енергогенеруючих потужностей задля їх переведення на споживання газу та важких продуктів нафтопереробки, що є набагато екологічнішими за раніше використовувані кам'яне й буре вугілля, активізації будівництва атомних електростанцій (АЕС) й поступовому впровадженні енергоощадних технологій у промисловості та комунальному секторі, розширення зусиль щодо котрого припадає на кінець 1980-х років [5, с. 231 – 286; 6; 7, с. 329 – 331].

Водночас, саме на тлі суспільного невдоволення, спричиненого планами уряду федерального канцлера Г. Шмідта із будівництва атомних електростанцій та подовження термінів експлуатації існуючих потужностей теплової енергетики, у ФРН 12 січня 1980 року постала перша в Європі політична сила, основою програмних засад котрої був захист навколишнього середовища – партія «Зелені». Зазначимо, що вже на виборах 5 жовтня 1980 року згадана політсила здобула 1,5% голосів виборців, ставши найсильнішою серед «позапарламентарної опозиції», а під час дочасного голосування 6 березня 1983 отримала 5,6%, посівши 28 місць в Бундестазі [7, с. 329 – 331].

По зміні 1983 року урядової коаліції на об'єднання ХДС/ХСС-ВДП під проводом Гельмута Коля та Ганс-Дітріха Геншера відбувалося подальше нарощення законодавчої бази в аспекті охорони навколишнього середовища. Так, 1985 року зазнав суттєвих змін *Федеральний закон про охорону водних ресурсів* 1960 року, що сприяло не лише ефективізації

використання води у виробничому секторі, комунальному та сільському господарстві, а й втіленню заходів із санування відкритих водойм. Серйозному очищенню піддалася, зокрема, така важлива за міжнародна ріка як Рейн, котру ще в 1950-х роках називали «стічною трубою Європи». Однак, вже наприкінці 1990-х років було констатовано відновлення популяцій лососевих риб у її верхів'ях [3]. Важливим виявився також ухвалений 1990 року *Федеральний закон про контроль за екологічними наслідками господарської діяльності підприємств*, що встановив квоти та гранично допустимі норми різного роду небезпечних викидів для підприємств низки секторів економіки. Окрім того, власники виробничих потужностей зобов'язувалися до переоснащення підприємств задля їх екологізації, що в поєднанні із запровадженням програм урядової структурної допомоги, що надавалася у вигляді пільгових кредитів, та ефективною системою екологічного менеджменту й контролю дозволило до кінця 1990-х років значно знизити викиди парникових газів й інших забруднюючих речовин (до 1999 року викиди різних категорій парникових газів знизилися на показники від 7 (NO, NO₂, N₂O₃) до 90 (SO₂) відсотків) [2; 3; 4; 8].

Об'єднання Німеччини 3 жовтня 1990 року, поставило перед екологічною політикою нові виклики, котрі стосувалися як її зовнішніх, так і внутрішніх вимірів. Проблемні аспекти на внутрішньонімецькому рівні були пов'язані не лише з уніфікацією галузевого законодавства, а й доповнювалися труднощами інтеграції двох різних економічних систем, неспівпадінням стандартів в галузі комунального господарства й численними екологічними проблемами в «нових землях». Деякі терени останніх, особливо ті, де концентрувалися виробництво бурого вугілля, теплові електростанції та об'єкти хімічної промисловості, за даними Міністерства екології ФРН від 1992 року, виявилися забрудненими настільки, що за нормативами ООН мали б визнаватися непридатними для життя. Тим не менш, суттєві інвестиції з боку федерального уряду, а також

ретельна розробка законодавчої бази дозволили не лише поліпшити природоохоронну обстановку на теренах колишньої НДР, а й вжити заходи із відновлення екосистем, що були забруднені чи деградували внаслідок антропогенного впливу, та повернення деяких з них до нормального господарського обігу [3, 4]. Окрім того, із запровадженням 1990 року «дуальної системи розподілу відходів» (DSD – Duales System Deutschlands AG), котра є, до слова, приватною компанією, яка діє в рамках відповідних змін до вже згаданого *Федерального закону про ліквідацію відходів*, відбувся прогрес в аспекті сортування, переробки відходів й використання вторинної сировини. Втілення згаданих заходів позбавило ФРН від «сміттевого інфаркту», спричиненого постійним зростанням обсягів відходів, що складувалися на полігонах (до 17 млн. т. станом 1989 рік) [3].

В цей же період продовжується розробка законодавчої бази захисту навколишнього середовища та раціонального природокористування, зокрема, 1991 року вступив в силу *Федеральний лісовий закон*, основною метою котрого є не лише захист існуючих лісових масивів, а й відновлення лісових насаджень на малолісних територіях або ж в місцях, де провадиться промислова вирубка. 1993 року був ухвалений *Федеральний закон про порядок використання мінеральних добрив*, втілення якого сприяло зменшенню екологічного навантаження на земельні ресурси й внутрішні води у ФРН [3].

Остаточна констатація значення екологічної проблематики у внутрішній та зовнішній політиці об'єднаної Німеччини відбулася, насамперед, внаслідок закріплення 1994 року в *Основному Законі ФРН* положень щодо необхідності захисту навколишнього природного середовища як однієї з основних цілей державної політики, а також ствердження в конституційному порядку права особи на таке навколишнє природне середовище, котре забезпечувало б людству здорове й достойне існування. Так, зокрема, у статті 20а *Основного Закону ФРН* вказується: «Держава, усвідомлюючи відповідальність перед прийдешніми

поколіннями, захищає природні основи життя в рамках діючого конституційного устрою шляхом запровадження відповідного законодавства й через здійснення виконавчої та судової влади згідно із законом та правом» (*прим.* – *переклад авт.*). Окрім того, за рахунок встановлення конституцією та законодавством ФРН принципу змагального розподілу компетенцій в екологічній галузі між федерацією та землями, останні змогли суттєво розширити й уніфікувати власні повноваження й підходи до здійснення регулювання в даній сфері [3; 4; 9].

Відтак, можна констатувати, що реалізація законодавчих актів природоохоронного характеру знаходиться у переважному віданні суб'єктів ФРН – земель. Центр, при цьому, зберігає основні повноваження формування відповідної законодавчої бази. Саме на нього покладена відповідальність за реалізацію політики в галузях забруднення повітря, боротьби із шумом, управління відходами та атомної енергії. Інші ж компетенції, приміром, ті, що стосуються водної політики, захисту ландшафтів, їх екологічної цілісності, функцій та мешканців, відносяться до переважної компетенції земель [3; 4; 9].

Втілення екологічних аспектів у внутрішньополітичному курсі ФРН продовжилося й у період 1998 – 2005 рр. за каденції коаліційного уряду, сформованого СДПН та Союзом90/Зеленими під керівництвом Г. Шредера та Й. Фішера. В цей період захист навколишнього середовища став неодмінною складовою не лише низки законодавчих актів, а й програмних документів щодо напрямків подальшого державного будівництва.

Основним документом, котрий визначив провідні напрямки втілення тогочасної німецької екологічної політики стала *Програма Федерального уряду 2000 року*, що ознаменувала формування довгострокового політичного консенсусу між сторонами «червоно-зеленої коаліції». Вказаний акт містив рішення щодо зупинки усіх енергоблоків атомних електростанцій до 2020 року [2; 3]. Відзначимо, що станом на 2011 рік, коли дане рішення зазнало перегляду, були зупинені два найбільш

застарілі та найменш потужні за технічними характеристиками атомні реактори із дев'ятнадцяти наявних на той час, а до вищезгаданого терміну планувалося припинити експлуатацію й інших з них. Окрім того, впродовж згаданого періоду частка атомної енергії в енергобалансі ФРН скоротилася з 30 до 18%, що засвідчило дієвість зусиль в даному напрямку, незважаючи на стрімке збільшення енергоспоживання в країні [10; 11].

Окрім того, згідно з даним документом розпочалося втілення зобов'язань, прийнятих ФРН в рамках Кіотського протоколу 1997 року (після ратифікації останнього 2002 року), відповідно до котрих планувалося зниження рівня викидів парникових газів на 21% у порівнянні із 1990 роком до 2012 року. Зазначимо, що вже станом на 2000 рік було досягнуто зниження відповідної планки на 9,3%. Загалом же, вищезгадані вимоги були виконані німецькою стороною достроково, про що відзвітувало Міністерство з навколишнього середовища та охорони природи вже 2008 року, коли обсяг емісій парникових газів зменшився на 21,3% у порівнянні з 1990 роком. Іншою ж ціллю, зафіксованою в зобов'язаннях за Кіотським протоколом стало подвоєння до 2010 року частки «зеленої» енергетики в енергобалансі до 12,5% [2; 3; 8; 11].

Свідченням втілення вищезгаданих зобов'язань стало ухвалення 2000 року федерального закону *«Щодо пріоритету відновлюваних джерел енергії»*, котрий замінив собою закон *«Щодо виробництва електроенергії із відновлюваних джерел»*, який набув чинності 1991 року та заклав основи німецької стратегії розвитку альтернативної енергетики. Основним принципом, на якому засновані обидва акти, є положення щодо обов'язкової оплати електроенергії, яка виробляється завдяки використанню відновлюваних джерел [3]. Окрім того, закон 2000 року передбачав формування низки економічних стимулів, що заохочували б суб'єктів господарської діяльності до активного використання досягнень відновлюваної енергетики, зокрема до розвитку місцевих виробничих сегментів, надання податкових пільг та реалізацію енергії за сприятливими

«зеленими тарифами» [2]. Цей акт виявився каталізатором розвитку ринку альтернативної енергетики та пов'язаних з нею економічних сегментів, через що становить інтерес також й з тієї точки зору, що в багатьох положеннях був перейнятий низкою іноземних держав. Зокрема, й українське законодавство містить положення із формування ринку відновлюваних джерел на зазначених принципах, серед іншого, в аспектах «зелених тарифів» й розвитку «місцевої складової» у виробництві засобів продукування альтернативної енергії [12].

2001 року були ухвалені *Федеральна програма з відновлюваних джерел енергії* та *Національна стратегія зі сталого розвитку*, які передбачали, що до 2020 року виробництво електроенергії за рахунок альтернативних джерел сягне чверті від відповідного загального обсягу. Зазначимо, що вже станом на 2000 р. частка відновлюваних джерел енергії в енергобалансі ФРН становила 6 %, подвоївшись у порівнянні із відповідними показниками 1991 року [3; 13].

Водночас, 1999 року було запроваджене екологічне оподаткування, обсяги й засади якого були розширені 2000 року і переглянуті 2003 року. Сутність даного кроку полягає у поступовому підвищенні рівнів податків на користування природними ресурсами, на викиди екологічно небезпечних речовин, а також запровадженні екологічного збору із енергоресурсів (моторного та енергетичного палива й електроенергії). Особливістю реформи є те, що більшість отриманих ресурсів перерозподіляються не на потреби розвитку відновлюваних джерел енергії, де переважно діє приватна ініціатива, а спрямовується на зниження вартості робочої сили. Відтак, метою федерального уряду було не лише зменшення викидів парникових газів, а й підвищення рівня зайнятості в галузі. Результати згаданої реформи можна спостерігати, зокрема, й впродовж останніх років. Так, за десятиліття, що минуло з 2003 року, за рахунок даних заходів було створено бл. 250 тис. нових робочих місць й

досягнуто зниження обсягів споживання електроенергії, щоправда, переважно через зростання вартості останньої [3; 14].

На цей же час припало й значне зростання обсягів фінансування Федерального міністерства екології, котрі до 2005 р. зросли в 1,5 рази, що також свідчить зростання ролі екологічного чинника [3; 11].

Після приходу до влади восени 2005 року «великої коаліції» ХДС/ХСС та СДПН під проводом А. Меркель та Ф.-В. Штайнмайера курс на подальше впровадження альтернативної енергетики й енергозбереження був продовжений.

Так, ФРН відіграла помітну роль при прийнятті впродовж 2006 – 2010 рр. низки регуляторних актів ЄС в галузі захисту навколишнього середовища та впровадження енергоощадних технологій, зокрема, *Європейської стратегії з енергозбереження*, ухваленої 2006 року за ініціативою представника ФРН у Комісії Європейського Союзу (Єврокомісії) Г. Еттінгера. Остання передбачає, серед іншого, запровадження енергетичної паспортизації споруд й об'єктів, що означає оформлення посвідок про енергоефективність тих чи інших будов, пред'явлення яких є необхідним також у разі здійснення операцій з ними, насамперед з продажу й укладання договорів про оренду. Основним підґрунтям для ухвалення цього документу стало запровадження 2003 року Німецьким енергетичним агентством (*нім.* – *Deutsche Energieagentur, DENA*), заснованою 2000 року напівприватною установою, яка здійснює на федеральному рівні заходи із енергозбереження, єдиного зразка енергетичного паспорта для житлових будинків та інших споруд. Відтак, досвід ФРН віднайшов використання й у рішеннях в рамках ЄС [13].

Окрім того, за ініціативою ФРН, котра у першому півріччі 2007 року головувала в ЄС, Рада Міністрів та Європарламент схвалили план дій під назвою *«Енергетична політика Європи»*, котрий містив, зокрема положення щодо формування спільної екологічної політики. Остання мала ґрунтуватися на наступних принципах:

- формування на просторі ЄС конкурентного внутрішнього ринку енергоносіїв на засадах *Європейської Енергетичної хартії* 1991 року (вступила в силу 16 квітня 1998 року), *Договору про Енергетичну хартію і Протоколу* до неї (1994) та *Першого* (1996) й *Другого енергетичних пакетів* (2003);
- посилення спільних зусиль в аспекті енергетичної диверсифікації, та розбудови належної енергетичної інфраструктури;
- формування спільного курсу енергетичної зовнішньої політики ЄС та підтримка інтенсивного діалогу з найважливішими постачальниками енергоносіїв, насамперед, із Російською Федерацією (РФ), Норвегією та країнами Північної Африки;
- інтенсивне сприяння з боку усіх країн-членів та органів ЄС зусиллям із розвитку енергоощадних й екологічно чистих інновацій і технологій [15, с. 22 – 31].

Подібні положення містилися й у *Договорі про реформування ЄС (Лісабонському договорі, ДРЕС)*, укладеному в грудні 2007 року, стаття 194 котрого передбачала віднесення екологічної проблематики до сфери змагальної компетенції між органами Євроспільноти та державами-членами, що означало необхідність досягнення компромісу з метою максимального урахування їх позицій. Сприяння енергоефективності та розвитку енергоощадних технологій визнавалося в якості пріоритету країн-членів об'єднання. Водночас, стосовно питань розвитку відновлюваних джерел енергії, енергозбереження та енергетичної диверсифікації в рамках ЄС серед держав-членів виникли численні суперечності, насамперед, з приводу вироблення процедур передачі відповідних технологій, формування конкурентного енергоринку тощо [16, с. 295 – 586].

Реформування зазнало також внутрішнє законодавство ФРН в екологічній галузі, що мало на меті його адаптацію до нових реалій розвитку країни. Так, впродовж 2006 – 2009 рр. зміни в аспекті посилення

природоохоронних заходів та підвищення ефективності регулювання були внесені до вже згадуваних *Федерального лісового закону (2008)*, *Федерального закону про охорону водних ресурсів (2009)*, *Федерального закону про національні природні парки та природоохоронні зони (2007)* та інших актів. Етапним в плані подальшої розбудови екологічної політики ФРН став *Федеральний закон про захист навколишнього природного середовища*, ухвалений 29 липня 2009 року, де були відображені й вищезгадані принципи спільної екологічної політики ЄС [3].

Уряд «малої коаліції» ХДС/ХСС-ВДП під проводом А. Меркель та Г.Вестервелле (з травня 2011 року – Ф. Рьослера) продовжив реалізацію раніше поставлених в екологічній сфері завдань. Суттєвий прогрес відбувся в аспекті напрацювання нормативної бази екологічної політики. Так, 28 вересня 2010 р. федеральним кабінетом був схвалений комплексний план *«Енергетична концепція-2050»*, котрий передбачав забезпечення виробництва енергії до 2050 року переважно за рахунок відновлюваних джерел. Загалом, включно із змінами, яких документ зазнав в період 2013 – 2014 рр., передбачалося виконання понад 140 заходів, метою котрих була не лише активна розбудова альтернативної енергетики та значне зменшення обсягів викидів парникових газів, а й скорочення обсягів споживання електроенергії та підвищення енергоефективності [14].

У даному документі пріоритетним визначався перехід до широкого використання відновлюваних джерел енергії, частка котрих у кінцевому споживанні електроенергії має скласти 18% у 2020 році й сягнути позначки в 60% до 2050 року. Окрім того, передбачалося, що близько 60% згенерованої електроенергії припадатиме на отриману через використання вітросилових установок та переробку біомаси. Так, вже 2020 року у ФРН за рахунок використання сили вітру мало вироблятися понад 10 тис. МВт електроенергії. Суттєва увага приділялася й сонячній енергетиці [14].

Водночас, передбачалося поступова відмова від використання «традиційних» паливних ресурсів, що торкалося не лише наявних на

німецькому терені кам'яного й бурого вугілля, але й переважно імпортих нафти й природного газу. Так, зокрема, ввезення останнього передбачалося скоротити до 2050 року на 60%, а обсяги ввозу нафти й виробництва нафтопродуктів, а також видобутку вугілля – на 65 – 70%. Слід, однак, вказати, що згадані пункти *Енергетичної концепції-2050* були зустрінуті із значним скепсисом як у ділових колах, так й в експертному середовищі. Зокрема, низка дослідників (Й. Вілле, Ю. Кальб) й політиків (екс-канцлер Г. Шредер) зазначала, що курс на форсоване впровадження відновлюваних джерел енергії та зниження частки природного газу й кам'яного вугілля в енергобалансі видається недоцільним з економічної точки зору, складним в аспекті технічної реалізації, а також знижує рівень безпеки енергопостачання в країні [11; 14].

В аспекті ж скорочення обсягів споживання електроенергії документом передбачалося зниження показників кінцевого споживання електроенергії до 2020 року на 20% від рівня 2008 року, котрий є базовим для розглядуваної концепції. До 2050 року згаданий показник має бути скорочений вдвічі. При цьому, споживання теплової енергії до 2020 року мало б знизитися на 20%, а до 2050 – на 80% у порівнянні із зазначеними вихідними показниками [14].

Зменшення обсягів викидів парникових газів також залишається пріоритетом німецької енергетичної політики. Так, зокрема, розглядувана концепція передбачала скорочення відповідних емісій на 40% до 2020 року й на 80% до 2050 року (у порівнянні із прийнятим за вихідний в рамках Кіотського протоколу 1990 роком). Слід зазначити, що станом на 2012 рік обсяг викидів парникових газів у ФРН скоротився на 25%, що свідчить про суттєві успіхи федерального уряду в даній галузі [3; 14].

Водночас, згадана *Енергетична концепція* передбачала пролонгацію строків експлуатації діючих атомних реакторів, а остаточна відмова від використання ядерної енергії планувалася федеральним урядом до реалізації приблизно на 2037 – 2040 роки. Зокрема, вказувалося, що атомна

енергетика має стати своєрідним «перехідним містком» до моделі енергетичної політики, заснованої на відновлюваних джерелах [11; 14].

Проте, внаслідок аварії на АЕС «Фукусіма-1» напровесні 2011 р., федеральний уряд вдався до підтвердження вірності встановленому урядовою програмою 2000 року курсу на поступову відмову від використання ядерної енергії до 2022 року та розробки програми відповідних заходів. Низка експертів (Й. Вілле) вважає, проте, згадане рішення передчасним, оскільки станом на 2010 р. частка названого виду енергії в енергобалансі Федеративної Республіки склала близько 13%, а до 2013 року – скоротилася до 9% [2, 4]. Однак, питання використання атомної енергії носять дещо політизований характер, тому компромісним видається рішення кабінету щодо припинення експлуатації семи атомних енергоблоків, зведених до 1980 р., ухвалене в червні 2011 року [11; 13; 14; 17; 18].

Водночас, питання відмови від використання атомної енергії ускладнюється тим, що німецькі АЕС належать до об'єктів приватної власності, оскільки були приватизовані за часів канцлерства Гельмута Коля (1983 – 1998). Відтак, прийняття рішень щодо припинення їх експлуатації пов'язане й з урахуванням бізнес-інтересів компаній-експлуатантів та виплатою їм відшкодувань з боку федерального уряду. Іншим чинником, що вносить сумніви в доцільність відмови від ядерної енергетики є й ціна отримуваної енергії, котра є на порядок нижчою за аналогічні показники в тепловій галузі і, тим більше, в царині відновлюваних енергетичних джерел [11].

Не зайвим, водночас, видається зазначити, що на території колишньої НДР, тобто, у т. зв. «нових федеральних землях» проблема закриття атомних енергоблоків взагалі не стоїть на порядку денному, оскільки дві наявні на території колишньої Східної Німеччини АЕС «Грайфсвальд» та «Райнсбах» були зупинені ще в середині 1990-х років. Останні, відповідно до офіційної позиції уряду ФРН, не відповідали

існуючим на той час вимогам безпеки, становлячи відтак загрозу для навколишнього природного середовища всього регіону. Наразі більшість їх споруд, а також будов, зведених на інших ділянках, відведених урядом колишньої НДР під будівництво АЕС, демонтована. На звільнених площах проводяться заходи із рекультивації й повернення земель до нормального господарського обігу та інші роботи [18; 19].

Іншим етапним актом екологічного законодавства, ухваленим в каденцію другого кабінету А. Меркель, став *Закон про відновлювані джерела енергії*, прийнятий у лютому 2012 року. Даний документ виступає одним із провідних правових важелів реалізації вищеописаної *Енергетичної концепції-2050*. Основною його ідеєю є впровадження заходів із економічного стимулювання розвитку виробництва електричної енергії з альтернативних джерел. Засобами досягнення передбачених цілей виступають численні пільги, що через зниження тарифів сприяють не лише розбудові підприємств альтернативної енергетики, а й зростанню довіри німецьких громадян до відновлюваних енергоресурсів. Водночас, закон видається чинником підтримки сталого розвитку системи енергоспоживання в контексті захисту навколишнього природного середовища та попередження кліматичних змін. Окрім того, він спрямований на зниження затрат, пов'язаних із енергозабезпеченням, перш за все, з точки зору довгострокової перспективи, оскільки сприяє зниженню рівня споживання «традиційного» палива [11; 14].

Активно розвивався екологічний чинник і в європейській політиці ФРН. Так, 2009 року Німеччина виступила в якості одного з ініціаторів реформування системи торгівлі емісійними квотами в рамках ЄС, запровадженої 2005 року на основі Кіотського протоколу. Остання передбачала концентрацію механізмів розподілу даних прав в органах Євроспільноти й передання повноважень із квотного регулювання на наднаціональний рівень. Основою для реалізації подібної моделі стала система квотування, яка функціонує ФРН з 2004 року на засадах

Федерального закону про торгівлю емісійними квотами на шкідливі викиди. Відповідно до даного закону розподіл обсягів викидів здійснюється на федеральному рівні спеціально уповноваженим для цього Відомством із торгівлі емісійними квотами. В рамках згаданої ініціативи на рівні Союзу дану компетенцію минулого року перебрала на себе Комісія ЄС (Генеральні директорати з енергетики (ENER), навколишнього середовища (ENV) і кліматичних змін (CLIMA)), сконцентрувавши під своїм контролем понад 2 млрд. тон шкідливих викидів, що складає близько 32% від загального показника на континенті [3; 11; 14].

17 грудня 2013 року після обрання бундестагу 18 скликання та утворення коаліції ХДС/ХСС та СДПН під проводом А. Меркель та З. Габріеля склав присягу новий федеральний уряд. У діючому урядовому кабінеті ФРН питаннями екології та енергетики опікуються представники соціал-демократичної партії. Так, посаду віце-канцлера та міністра економіки й енергетики посів лідер соціал-демократів Зігмар Габріель, а міністром екології, захисту природи, будівництва та атомної безпеки була призначена Барбара Хендрікс [20].

Новостворений уряд проголосив метою своєї політики т. зв. «енергетичний поворот» (*нім.* – *Energiewende*), що передбачає збереження курсу на подальшу розбудову альтернативної енергетики, темпи котрої, однак, мають бути дещо уповільнені з метою недопущення подальшого зростання внутрішніх цін на енергоносії. Виходячи з положень діючого коаліційного договору між ХДС/ХСС та СДПН, строки реалізації вказаних в *Енергетичній концепції-2050* термінів щодо розбудови відновлюваної енергетики у ФРН переносяться з 2020 та 2030 рр. на 2025 та 2035 рр. Подібні дії, за підрахунками експертів, можуть призвести до уповільнення динаміки розвитку «зеленої» енергетики у ФРН приблизно на третину від наявних темпів. Одночасно до 2015 року передбачається зниження рівня обсягів субсидування вітряної, сонячної та біоенергетики з сьогоднішніх приблизно 17 євроцентів до близько 12. Заощаджені таким чином кошти

мають бути спрямовані на покриття бюджетного дефіциту, що може постати внаслідок збільшення питомої ваги державного втручання до механізмів формування цін на «зелену» електроенергію. Коаліційний договір містить також положення щодо надання нових субвенцій на переоснащення існуючих потужностей теплової енергетики й побудову нових енергоблоків на вугільному чи газовому паливі [21; 22; 23].

Водночас, сприйняття даної стратегії в політичному й громадському середовищі не є однозначним. З одного боку, альтернативні джерела енергії видаються значній частині населення й політикуму ненадійними, перш за все, через їх залежність від природних й погодних умов конкретних місцевостей та обтяжливими через їх ціну. Цілком відомо, що середня вартість електроенергії, виробленої на АЕС чи ТЕС навіть за умови застосування імпортного природного газу, виявиться нижчою в порівнянні із аналогічним показником стосовно «зеленої» енергії. Окрім того, перехід до енергетичного балансу, заснованого на альтернативній енергетиці, несе високі витрати й в аспекті переобладнання наявної енергетичної інфраструктури, які 2011 року оцінювалися у близько 500 млрд. євро. Одночасно, діюча з 1999 року система екологічного оподаткування поряд із перманентним підвищенням енергетичних тарифів сприяла акумулюванню суспільного невдоволення. При цьому зазначимо, що до системи федерального субсидування, функціонування котрої залежить від обсягів екологічних зборів, включені переважно великі енергетичні корпорації, котрі володіють, в переважній більшості, офшорними вітропарками в Північному й Балтійському морях та системами промислового виробництва біопалива. Останнє суперечить не лише інтересам споживачів й невеликих бізнес-структур, задіяних у виробництві альтернативної енергії, а й конкурентному законодавству ЄС, яке забороняє більшість заходів прямого й непрямого субсидування. Відтак, влітку 2013 року Єврокомісія розпочала розслідування, метою якого є запобігання порушенню актів ЄС із забезпечення вільної

конкуренції у відновлюваній енергетиці. Водночас, діячі, скептично налаштовані щодо «зеленої» енергетики, вказують, що поступова відмова від використання джерел «традиційної» енергетики, насамперед АЕС, може мати наслідком суттєве зростання імпорту електричної енергії до ФРН. Ілюстративним з цієї точки зору є, зокрема зростання імпорту електроенергії з Франції впродовж 2011 – 2012 рр. (після закриття 8 з 17 наявних атомних реакторів ФРН) на понад 27% [11; 22; 24, с. 68 – 77].

З іншого ж боку, питання подальшого розвитку альтернативної енергетики тісно пов'язані з дотриманням норм існуючих режимів щодо викидів парникових газів й втіленням інших природоохоронних заходів, на що, вказують критики програми «енергетичного повороту». Так, представники нині опозиційної партії «Зелені» зазначають, що зниження цін на електроенергію можна досягти й шляхом усунення наявних законодавчих недоліків та встановлення прозорих конкурентних умов на ринку відновлюваної енергії. Окрім того, вказується, що падіння темпів розвитку альтернативної енергетики може призвести до негативних соціально-економічних наслідків, зокрема у вигляді зниження господарської активності на півночі країни та зростання безробіття через згорання відповідних виробництв [11; 14; 23; 25; 26].

Водночас, розвиток відновлюваних джерел енергії містить для німецької сторони й суттєвий іміджевий вимір, оскільки ФРН виступає провідним лобістом альтернативної енергії в рамках ЄС, а тому відхід від задекларованих принципів виявиться не лише втратою в згаданому плані, а й може зашкодити впливові ФРН на процеси прийняття рішень в органах Євроспільноти. Останнє видається особливо актуальним, передовсім, з точки зору дальшого впровадження ініціатив Федеративної Республіки в царині антикризового економічного регулювання в Євросоні. Слід додатково зазначити, що розвиток відновлюваних джерел енергії має суттєве значення в аспекті скорочення залежності ФРН від постачання імпортного палива, насамперед, природного газу, 38% обсягів котрого

постачається наразі з РФ, слугуючи при цьому, також й чинником політичного й економічного тиску для російської сторони [6; 26].

Таким чином, аналіз концептуально-теоретичних засад екологічної політики ФРН вказує на комплексність даної структури, тісно пов'язаної із чинниками політичного та соціально-економічного розвитку. Однак, прогрес в цій сфері потребує забезпечення сталого зв'язку між даними факторами й природоохоронними аспектами, що означає потребу в знаходженні балансу між ними. Так, з початку 1970-х років завдяки вдалому комбінуванню заходів із запровадження екологічного законодавства, державного регулювання та економічних стимулів задля розвитку «зелених» технологій й ефективному здійсненню, насамперед, «сировинної» дипломатії, німецькій стороні вдалося віднайти можливості для подібного прогресу, завдяки чому були досягнуті не лише суттєві результати в аспекті скорочення емісій парникових газів, енергоефективності та впровадження альтернативної енергетики, а й просування екологічної складової в якості неодмінного елемента зовнішньої політики. Наразі ж перед німецькою екологічною політикою постає низка викликів, пов'язаних, не лише з питаннями функціонування загальносвітового та європейського міжнародних екологічних режимів, а й переоцінкою значення природоохоронного фактора у внутрішній політиці. Дана проблематика актуалізується не лише на тлі збереження ресурсної залежності від третіх держав та необхідності виконання зобов'язань за основними актами міжнародного екологічного права, а й з точки зору формування курсу щодо відновлюваної енергетики, утилізації відходів, транскордонних забруднень та збереження біорізноманіття. Відтак, подальший розвиток німецької екологічної безпеки надалі залежатиме від рівня громадського, зовнішньо- та внутрішньополітичного консенсусу й забезпечення традиційно притаманного політичному життю ФРН курсу на спадковість, поєднану з просуванням вперед та знаходженням нових напрямків розвитку.

Список використаних джерел:

1. Романова Т. А. Что такое политическая экология? От практики к теории и стратегии / Т. А. Романова // Россия в глобальной политике [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Chto-takoe-politicheskaya-ekologiya-15022> (дата обращения: 15.03.2014).
2. Вилле Иоахим Пионеры климатической политики / Иоахим Вилле / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.deutschland.de/ru/topic/okruzhayushchaya-sreda/energetika-i-tehnologii/pionery-klimaticheskoy-politiki> (дата обращения: 15.03.2014).
3. Тыщенко А. Ю. Направления экологической политики Германии в XXI веке / А. Ю. Тыщенко / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rae.ru/forum2011/pdf/900.pdf> (дата обращения: 15.03.2014).
4. Umweltschutz in Deutschland // Goethe-Institut / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.goethe.de/ins/ru/lp/kul/dur/uia/rau/de5099932.htm> [процитовано 10.03.14].
5. Кноп Г. История триумфов и ошибок первых лиц ФРГ – «Пророк Вилли Брандт» / Гвидо Кноп. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2008. – с. 231 – 286.
6. Костюченко Д. Историчні передумови становлення німецько-російських відносин в енергетичній сфері / Дар'я Костюченко // Журнал Верховної Ради України «Віче» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1468/> [процитовано 10.03.14].
7. Кноп Г. История триумфов и ошибок первых лиц ФРГ – «Лощман. Гельмут Шмидт» / Гвидо Кноп. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2008. – с. 329 – 331.

8. «Зеленые» приоритеты Германии / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bellona.ru/articles_ru/articles_2010/zelenye-prioritety-germanii (дата обращения: 14.03.14).
9. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland // Deutscher Bundestag / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg.html> [процитовано 10.03.14].
10. Energiemarkt Deutschlands. Sommer 2012 // BDEV Bundesverband der Energie- und Wasserwirtschaft e. V. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://docs.dpaq.de/2436-energie-markt_2012d_web.pdf [процитовано 15.03.14].
11. Седых С. В. Эволюция энергетической политики ФРГ в условиях европейской интеграции – автореферат / С. В. Седых / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fa.ru/dep/upanpk/dissertation_councils/referats/Documents/2011/%D0%94%20505.001.01/%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%20%D0%A1%D0%B5%D0%B4%D1%8B%D1%85%20%D0%A1.%D0%92.pdf (дата обращения: 14.03.14).
12. Про альтернативні джерела енергії. Закон України № 555- IV (XV) від 20 лютого 2002 року / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/555-15> [процитовано 14.03.14].
13. Еременко А. Энергетическая политика Германии: ставка на эффективность и увеличение использования возобновляемых источников энергии / Алла Еременко // Зеркало недели / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gazeta.zn.ua/ECONOMICS/energeticheskaya_politika_germanii_stavka_na_effektivnost_i_uvelichenie_ispolzovaniya_vozobnovlyemy.html (дата обращения: 15.03.2014).

- 14.Мокирева А. Экономические последствия «энергетического поворота» ФРГ / А. Мокирева / [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
http://www.hse.ru/data/2013/05/20/1298342203/%D0%92%D0%9A%D0%A0_%D0%9C%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B0_%D0%90%D0%BB%D0%B8%D1%8F.docx
(дата обращения: 14.03.14).
- 15.Kalb J. (2011) Legitimierung der EU durch eine erfolgreiche Klimapolitik, *Deutschland & Europa* 61: 22-31.
- 16.Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія і засади функціонування / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К.:Знання,2012. – сс. 295 – 586.
- 17.Национальная стратегия устойчивого развития ФРГ / [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
http://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/Nachhaltigkeit-wiederhergestellt/2012-06-01-kurzpapier-n-russisch.pdf?_blob=publicationFile&v=1 (дата обращения: 14.03.14).
- 18.Гессат Р., Жолквер Н. Судьба немецких АЭС после их отключения пока неизвестна / Р. Гессат, Н. Жолквер // Deutsche Welle / [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.dw.de/%D1%81%D1%83%D0%B4%D1%8C%D0%B1%D0%B0-%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%86%D0%BA%D0%B8%D1%85-%D0%B0%D1%8D%D1%81-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B5-%D0%B8%D1%85-%D0%BE%D1%82%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0->

[%D0%BD%D0%B5%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B0/a-16041249-1](#) (дата обращения: 15.03.14).

19. Blühende Zukunft – Kernenergie // Mitteldeutscher Rundfunk – Damals im Osten / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mdr.de/damals/artikel74146.html> [процитовано 14.03.14].
20. Im Portrait: Das ist Merkels Kabinett // Frankfurter Allgemeine Zeitung / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/grosse-koalition-das-ist-merkels-kabinett-12707768.html> [процитовано 14.03.14].
21. Deutschlands Zukunft gestalten: Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD, pp. 36-44 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cdu.de/sites/default/files/media/dokumente/koalitionsvertrag.pdf> [процитовано 15.03.14].
22. Wille J. Leitartikel zum Koalitionsvertrag. Das Gegenteil der Energiewende // Frankfurter Rundschau / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fr-online.de/energie/leitartikel-zum-koalitionsvertrag-das-gegenteil-von-energiewende,1473634,25456522.html> [процитовано 15.03.14].
23. Energiewende: Gabriel im Sturm der Kritik // Stern. de / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rtl.de/cms/news/rtl-aktuell/energiewende-gabriel-im-sturm-der-kritik-36b63-51ca-13-1773670.html> [процитовано 14.03.14].
24. Greiß A. Die Zukunft regenerativer Energien in Europa , *Deutschland & Europa* 61: 68-77.
25. Grüne kritisieren Energiepläne von Union und SPD // Stern. de / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.stern.de//news2/aktuell/gruene-kritisieren-energieplaene-von-union-und-spd-2070727.html> [процитовано 14.03.14].

26. Germany's Tenuous Transition to Renewable Energy // Stratfor /
[Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.stratfor.com/sample/analysis/germanys-tenuous-transition-renewable-energy> [процитовано 14.03.14].